

osnutek na stativah čaka že votka... ali poljane poznam — čigave so v soncu bleščeče?... sin tvoj zaril se je živ pod zemljó — v Ameriki koplje, / v rovu še zarja poljan mu mračne misli obseva...

K temu lahko dodamo še štiri dvojice verzov, ki tudi ustvarjajo po en heksameter: Čul sem vdovice jok: »Moj Máte, jó, moj Máte!«... Pel je véliki zvon: »Moj Máte, jó, moj Máte!«... Da sem takrat bil Bog — »Moj Máte, jó, moj Máte!«... Da si takrat bil, Bog — »Moj Máte, jó, moj Máte!«

Prepričan sem, da se Zupančič v svojem ustvarjalnem zanosu sploh ni zavedal, da je v vseh teh primerih zapisal mojstrske heksametre: beseda se mu je popolnoma spontano vlila v to mero. To poudarjam tem bolj, ker je precej razširjeno mnenje, da je heksameter slovenskemu jeziku tuja, neorganska oblika. Tako n. pr. eden glavnih teoretikov slovenskega verza, A. V. Isačenko, heksametra sploh ne vključuje v svoja razglabljanja, češ da je »postala slovenskim pesnikom ta mera nepriljubljena« (Slovenski verz, str. 68). Resda ima n. pr. Prešeren poleg epigramov in zbadljivk le eno pesem v elegičnem distihu, »V spomin Matije Čopa«. Skupno ima Prešeren kakih 100 heksametrov in pentametrov in bi bilo zanimivo raziskati notranje zakonitosti tega verza pri njem, kot jih je Isačenko raziskal za njegov enajsterek. — Tudi prav vsakdanja proza se nam večkrat nehote veže v heksameter. Tako mi je n. pr. A. Sovre nekoč pokazal, da se Bajčev članek »Slovenske izposojenke« (JiS II, 145—151) začne s heksametrom »To so knjižne besede in niso nastale med ljudstvom« in da je v istem članku še najmanj 17 heksametrov (n. pr.: ... Jeli so iskati domačih besed po drugih narečjih... Zdaj smo iskali rešitve v naslonu na južne sosedes...).

Poleg omenjenih 21 čistih heksametrov je v Dumi še 6 okrnjenih, to je takih, ki jim manjka zadnja kračina (kakor s trakovi so zvezane s cestami tu vasi... poješ in pisanih rut so vesele tvoje oči... kretenj oglatih in hoje nerodne in kmečkih zadreg... mimo bi šel in me ne bi razbral iz mojih družic... to je »živio« — zdaj starešina je mladi napil... sin njegov več ne bo jih poznal ne sanjal o njih), 4 nepristni, to je taki, ki imajo prvi ali drugi daktil nadomeščen s trohejem (pesem vetra in vej in trave in sonca na travi... zdravih, rujavih lic in biserno-bellega smeha... ritem rok in ramen, ki dvigajo kamen in hlod... kamor gnala je sila življenja in srca nemir) ter en »repati« heksameter (videl sem matere — kakor pri nas so bede le nad zibelko).

Se številnejše kot heksametri so ostale daktilske vrstice, tako da imamo v celoti: pristnih heksametrov 21, okrnjenih, nepristnih in repatih heksametrov 11, peterostopnih daktilov (n. pr. Hodil po zemlji sem naši in pil nje bolesti) 38, četrstopenjskih daktilov (n. pr. kot da se niso rodili iz matere) 58, tristenjska daktila (n. pr. znamenje tajno za noč) 2, heksametrskih koncev (tako imenovani versus Adonius, n. pr. vriskaš in vabiš) 7. Skupno torej 137 od 227 verzov. Ali z drugimi besedami: več kot pol Dume, skoraj 60%, je spesnjen v daktilskem ritmu. Pretežni del preostale polovice pa je tudi močno daktiloiden. Mogočnemu orkestru metričnih oblik, ki zvenijo iz Dume, daje daktilos osnovni ton: morda je prav v tem skrivnost njene melodioznosti.

Mislím, da se v tem smislu gornje ugotovitve lepo ujemajo s Sovretovo domnevo o daktiloidni ritmični osnovi slovenskega jezika, zlasti pa še z njegovo trditvijo, da »slovenski heksameter ni tuja rozga, cepljena na domačo podstavo«, ampak da raste organsko iz jezika samega.

Kajetan Gantar

KROATIZMI IN ARHAIZMI

Za človeka, ki ga zanima nastanek besede, nje življenje, pojemanje in konec, je pravo veselje, če more prebirati spise, ki se ukvarjajo z etimologijo. Rekel bi, da je to užitek, ki ga podobnega ne more nuditi nobena druga znanost. Vendar ti povzroča žalost, če vidiš, da hoče lasten človek prav po sili zožiti meje in prestaviti mejnik več kakor »za sežnja dva«, in celo na svojo last.

Kdaj pa kdaj beremo, da je kaj kroatizem (hrvaško izražanje), dasi je beseda mnogo znana med Slovenci proti Sotli in Kolpi, posebej pa še v Istri, kjer začrtane zemljepisne meje med Slovenci in Hrvati sploh ni. Zdi se mi, da bi bilo pri nas dosti manj očitjanja »hrvačenja«, če bi na slovensko deželo ne gledali z ljubljanskega gradu. Zaradi večjega obzorja bo že treba stopiti kam

više, potem bi videli in slišali, da ima Slovenec, ki živi do deset ur hoda daleč od Sotle ali Kolpe, marsikako besedo, ki jo rabi tudi Hrvat prav tako daleč tam za »granico«, ljudem v osrednjih krajih pa ni znana, ker jo odrivamo iz časopisja in knjige. Pomniti moramo, da smo mi tu kajkavci in da so kajkavci tudi tam. Ne smemo pozabiti, kaj dokazuje važen zgodovinski dokument, da so namreč še leta 1524 pravili zagrebškemu, križevskemu in varaždinskemu komitatu, da so — slovenski. S tem bi rad ugotovil vsaj to, da ne smemo trditi, da so besede, ki jih rabi naše ljudstvo na tej strani »granice«, kroatizmi. Nič več ne pravim...

Do danes so nas šole in tiskarne in uradi res že tako ločili, da imamo oboji svojo do konca izpisano besedo, vendar pa si ne smemo biti vzajemno krivični z očitki, da je kdo komu kaj vzel in si prisvojil. Pa saj mi niti ne delamo tega. Le to je čisto narobe, da celo tisto, kar je očitno naše, starinsko in domače, zavračamo in preganjamo, če ni za naše precej nagluho uho. Ne zagovarjam tistih, ki so že v onem stoletju brez pravega preudarka začeli za lase vlačiti vse potrebno in nepotrebno k nam, še manj pa bi pohvalil tiste, ki še danes trpajo v naš leksikon čisto nepotrebno blago, posneto po tujih jezikih. Tako prihajamo do novih besed, zvok našega izraza pa peša in zamira. Po eni strani trdimo, da to sploh ni naše, po drugi pa pravimo, da je óno že pozabljeno, arhaično. Ni še davno, ko je nekdo zapisal, da je izraz *stranski*, ki pomeni tuj, hrvaški. No, po takem dokazovanju potegnimo mejo nad mojo Slovensko Bistrico in zasadiamo mejnike kdo ve kje. Sam Pleteršnik je povzel to besedo od Cigaleta, Janežiča in Valjavca, ker jo ljudstvo po Štajerskem in v Beli krajini pozna tako dobro kakor kajkavci na Hrvaškem.

Razglejmo se še malo. Kadar sneg kopni ali se zemlja po deževju suši, iščemo *obela tla*, da ne gazimo po snegu in vodi. Tako postavljena beseda pomeni že suha, ne več mokra tla. Pleteršnik ve zanjo, a kdo bi si jo upal danes ponoviti? — Vreme je družbi *zblaznilo* izlet, kmetu pa oranje. Zlobni jeziki so dekletu *zblaznili* poroko. To se pravi, vse se je pokvarilo. Današnje pohujšanje je našim protestantskim piscem še *soblazen*, mi pa se otepmo zadnjih sledov te lepe besede. — Ta človek danes ni ničesar *privredil* (kaj vrednega storil), jest je pa prišel. Besedo rinemo na Hrvaško, kjer imajo *privredo*, Pleteršnik zanjo ne ve, je pa le. — Tista gospodinja je hudo *pri čistem*. Stiska, računa, šteje vsako žlico in obrača vsak dinar, ker mora ali pa skopari. — Če se tele oglašajo, ono *kmeli*. Odraslo govedo *tuli* (na vso moč) ali pa (rahlo) *bóli*.

Ce je komu kaj neznanano, rad pravi, da je tuje ali pa zastarelo. Nekaj takih izrazov: *čeh* je v Prlekiji na pol dorastel fant, *vozgriv* je smrkav, *lila* je lutka. No, sedaj bi se ustavili še pri besedi *brdo*, ki je skoraj samo še v imenih. Drugače je danes po Slovenskem vse *hrib* in *grič*. Res pa je, da pri Slovenski Bistrici najdeš samo *bregove*. Nasprotno pa je v hrvaškem Zagrebu — Grič, a v hrvaških knjigah ga ni! — Prek brda smo prišli v druge *predele*, ki jih po SP ne smemo več rabiti, kajti ti so last Hrvatov, Srbov, Makedoncev in Bolgarov. Vendar je *predel* tudi na Slovenskem meja in celo ime. Zakaj ne bi mogel biti tudi krajina ali dežela (v nekih mejah)? Kljub SP se beseda še splošno rabi, ker pač ni zanjo zmeraj zadovoljivega nadomestka. — Tudi *granice* nimamo nobene več. Če kdo pri nas tako zine, baje hrvatuje, kar pa je pristno naše bilo, je ostalo na ponemčenih tleh. Pri Obdachu na Štajerskem je zarisana voda Granitzenbach. Drugo tako ime je niže, že na Koroškem. Ta precej dolgi potok teče v Labodnico.

Tako nastajajo mnogi kroatizmi, ker nočemo imeti besede za slovensko, arhaizmi pa se množijo, ker nemarno opuščamo izraze, da ostajajo za njimi hude vrzeli. Obubožano govorico, po slogu in skladnji skvarjeno, »bogatomo« z nepotrebnimi tujkami, ki jih pogosto še narobe obračamo. Slovníčarji mnogih jezikov preveč vneto izločujejo izraze sorodnih narečij in prestrogo razmejujejo področja. Svarijo pred rabo izrazov iz sosedove knjige, dasi so znani tudi v njihovi lastni deželi. Ne marajo, da bi se zblížali. Ni li to circulus vitiosus, če pravijo, da je zblíževanje treba prepustiti času in slučaju, obenem pa ga zavestno preprečujejo? Kako je bilo v Sloveniji, vemo. A drugje? Srbohrvaški slovníčarji soglasno trdijo, da govorijo kajkavci in čakavci narečje tega jezika, a izrazi iz njihovega besedišča nosijo žig manjše vrednosti, če jih sploh beležijo (Maretić v šolski gramatiki, gramatiki in stilistiki, jezičnem savjetniku). Andrejčin

v Osnovni gramatiki bolgarskega jezika (Sofija, 1942) odločno odklanja marsikak pojav, ker cika na makedonsko stran ali na srbsko narečje. Z velikim trudom dodelana makedonska gramatika Koneskega (Skopje 1952, 54) priznava, da so morali zelo paziti, da se ne bi preveč vrgli po »tujcih«.

Težko je ne se domisliti pokojnega Nestorja, ki je o Slovanih zapisal, da so imeli lepo, veliko in bogato deželo, a so si morali povabiti tujca Rurika, da bi jim vse uredil, seveda po svoje... Koliko različnih pokrajinskih literatur bi danes že imeli Nemci, če bi bili pred sto leti z našo vnemo in spretnostjo začeli realizirati znanstveno dognanje, da je na področju njihovega jezika nič manj kakor 505 narečij!

Vinko Gaberski

Ocene in poročila

NEKAJ POMISLEKOV OB NOVI SLOVENSKI SLOVNICI

Kljub obširni Tomšičevi oceni slovnice v lanskem letniku našega lista (JiS II, 129 sl.) bi rad povedal nekaj svojih pomislekov, ki naj omogočijo preciznejše opredelitev nekaterih pojmov, saj bomo gotovo dobili vrsto jezikovnih vadnic, ki se bodo v bistvu naslonile na najnovejšo izdajo slovnice. Pomisleke navajam, kakor sem pač zadeval obnje, omejil pa sem se na poglavje o stavku.

1. *Stavčni členi*. Vse slovnice in jezikovne vadnice se zadovoljujejo z izrazom »stavčni členi«, ki ga uporabljajo za naslov ali podnaslov poglavja, nekatere jih tudi naštevajo, nobena pa izraza ne opredeli. Izjemo je napravil le Šuman (1884, 118), njegova definicija pa nam je danes že preohlapna. Najnovejša slovnica uporablja izraz šele pri posameznih členih, ne da bi ga prej kakorkoli nakazala.

Potrebna nam bo precizna definicija o tem, *kaj so stavčni členi*, saj vemo, da uhajajo dijaki pri razčlenjevanju stavkov nehotе na področje besednih vrst, zlasti, če ima stavčni člen eno samo besedo.

Natančneje naj pojasni to vprašanje še drugi pomislek!

2. *Kaj je stavek*. Definicijo (283) naj bi podprl oziroma obrazložil primer:

a) Dober — ljubiti — otrok — starši

b) Dober otrok starše ljubi.

V primeru pod a gre res za *besede*, od katerih ima »vsaka... zase svoj pomen, v tej skupini pa nič ne povedo«.

V primeru pod b pa je obrazložitev preohlapna, saj ne gre samo za to, da »so besede tako razvrščene, da iz njih spoznamo miselno zvezo«, temveč gre za posamezne *dele stavka*, ki so med seboj *v določenih odnosih*, torej za stavčne člene. Prav zato besede niso več v poljubnih oblikah, saj samo *določene oblike* lahko ustvarijo *določene medsebojne odnose*.

Naj pomagam z drugačnim primerom:

x) Učenec — hoditi — v — šola

y) Učenec hodi v šolo.

Za primer pod x naj velja ista obrazložitev kot za primer pod a. V primeru pod y pa je nastal iz besed »v« in »šola« nov pojem (in ne samo nova oblika) »v šolo«, ki ga označujemo s prislovnim določilom, torej s *stavčnim členom* in ne z besedo. Prav tako je dobil opredeljeni pojem »hodi« določen odnos do pojmov »učenec« in »v šolo«, zaradi česar imenujemo to zvezo stavek. To pa je že kvalitativna in ne samo oblikovna sprememba.

Zdi se mi, da je pravilnejša definicija iz prve izdaje slovnice (1947, 264), ki pravi, da stojе besede v nekem redu in določeni *medsebojni zvezi*, ki je izražena v oblikah. (Podčrtal pisec.) Določene medsebojne zveze pomenijo res odnose, za kar v stavku gre.

Zato mislim, da se bo morala nujno spremeniti definicija za stavek in upoštevati, da ne gre samo za besede in njihove oblike ter vrstni red, temveč tudi (ali predvsem) za stavčne dele (člene) ter njihove medsebojne odnose.